

Scan deze QR code om de
lezingen te bekijken waarop
dit hoofdstuk gebaseerd is:

Macrocrisis, micro-oplossingen? Een reflectie over de mogelijke rol van microfinanciering in de nodige U-turn

Frédéric Huybrechs & Johan Bastiaensen

De COVID-19-pandemie heeft diepe sociaal-economische wonden geslagen en heeft de roep om een bredere maatschappelijke omslag kracht bijgezet. Nu en in de nabije toekomst zullen verschillende relanceplannen gesmeed worden. Het is daarbij belangrijk om de rol van bepaalde beleidsinstrumenten of sectoren kritisch te benaderen. Blijft de roep om een U-turn naklinken, of houdt men vast aan business as usual? Dat is een vraag die we hier nader bekijken in het kader van microfinanciering.

1. Inleiding

Het coronavirus heeft over de hele wereld toegeslagen, zij het op heel verschillende manieren. Daarbij is de specifieke context heel belangrijk, zoals verschillende vormen van overheidsingrijpen en arbeids- en gezinssituaties. Voor de doelgroep van microfinanciering – zeker in het mondiale Zuiden – gaat het daarbij vaak om onzekere levensomstandigheden, gelinkt aan informele arbeid en beperkte toegang tot sociale vangnetten. Dat leidt tot een dubbele relatie tussen microfinanciering en de pandemie. Enerzijds vertaalt die kwetsbaarheid zich naar de sector, die daardoor liquiditeitsproblemen ondervindt en moet herstructureren. Anderzijds lijkt de pandemie voor velen ook een bevestiging van het belang van de sector, in de zin dat deze voor een soort vangnet en een snelle doorstart na de crisis kan zorgen. Dat discours sluit ook aan bij een ander debat dat mondjesmaat binnensijpelt in de microfinancieringssector: de verhouding van de sector tot de klimaatcrisis. Er is

namelijk een groeiende veronderstelling dat microfinanciering ook kan bijdragen aan het verlichten van kwetsbaarheid vis-à-vis klimaatverandering. Als we het in dit stuk over ‘transformatie’ hebben – en over de rol die microfinanciering daarin kan spelen – dan verwijzen we ook naar de noodzaak voor een algemene omslag (U-turn) om verschillende verbonden sociaalecologische crisissen te kunnen bestrijden.

In punt 2. beschrijven we eerst kort de geschiedenis van microfinanciering, om de hedendaagse gesprekken daarrond historisch te kaderen. Vervolgens bekijken we hoe de huidige aanpak van financiële inclusie een antwoord probeert te bieden op problemen rond armoede en milieu. Tot slot brengen we dat in verband met de bredere oproep tot ‘transformatie’, die een radicalere omslag inhoudt dan wat momenteel haalbaar lijkt met de veelal gedecontextualiseerde, individuele en marktgebonden ingrepen van microfinanciering.

2. Een kleine geschiedenis van microfinanciering

Microfinanciering wordt doorgaans gedefinieerd als het voorzien van kleinschalige financiële diensten (zoals kredieten, spaarmogelijkheden of verzekeringen) aan mensen die geen of nauwelijks toegang hebben tot het traditionele bankwezen. Hoewel deze praktijk in principe al eeuwenoud is (o.a. via gilden en krediet- en spaarcoöperaties), kreeg met name het werk van Muhammad Yunus in Bangladesh in de jaren zeventig een speciale plaats in de ontstaansgeschiedenis van de huidige microfinancieringsindustrie. Samen met zijn Grameen Bank kreeg hij in 2006 de Nobelprijs voor de Vrede, voor hun werk rond het verschaffen van leningen aan mensen die voordien geen formele financiële ondersteuning hadden om hun economische activiteiten op te zetten. Zijn verhaal en ervaringen plaatsten het idee centraal dat het aanbieden van dergelijke leningen een groot verschil kan maken voor mensen in armoede. Ze zouden zich zo, op eigen kracht, uit de armoede kunnen opwerken; en dat zou voor de kredietverstrekker op een financieel haalbare manier kunnen gebeuren.

Zeker in het bredere internationale beleidskader van de jaren tachtig en negentig, met een nadruk op privatiseringen en de afbouw van allerhande staatssteun leidde dat tot een sterke toename in het toepassen van (private) financiële diensten als beleidsinstrument voor ontwikkeling en armoedebestrijding. Het claimde immers effectief én goedkoop te zijn. Onder de sterke impuls van dit ‘win-win’-idee en met

de wereldwijde en gecoördineerde steun van verschillende actoren en instituten groeide de sector van een lening van 27 dollar aan een groep van 42 mensen in een dorp in Bangladesh, tot een minstens gedeeltelijk kostendekkende industrie van 60 tot 100 miljard dollar die honderden miljoen klanten bedient met verschillende soorten financiële diensten.

In het voorbije decennium is het enthousiasme over microfinanciering enigszins getemperd. De hype en de grote beloftes rond armoedebestrijding maakten plaats voor toenemende commercialisering enerzijds en bezorgdheden over buitensporig winstbejag in de sector (Bateman 2010) anderzijds. Ook verschenen er verschillende impactstudies die de concrete en beloofde sociale en economische impact van microfinanciering op het terrein aan de kaak stelden (Banerjee et al. 2015; Duvendack et al. 2011). Mede als gevolg van de twee voorgaande problemen heeft de microfinancieringssector de afgelopen jaren ook te maken gehad met een aantal betalings- en schuldencrisis (Guérin et al. 2013). Deze realitychecks hebben echter niet geleid tot een implosie. De kritieken en crisissen die het ontwikkelingsvlaggenschip hebben doen wankelen, hebben eerder geleid tot een aantal nieuwe evoluties in de sector.

Een van de reacties op het niet waarmaken van eerdere beloften, was het bijstellen van die verwachtingen, in het bijzonder aan de meer commerciële kant van de sector. De focus ligt daarbij niet zozeer meer op de allerarmsten en de openlijke doelstelling focust meer op het verlenen van financiële diensten *an sich*. Een meer bescheiden benadering van de doelstellingen van armoedebestrijding dus (Roodman 2012), waarvoor initieel nochtans miljarden publiek ontwikkelingsgeld in de microfinancieringsindustrie werd geïnvesteerd. Deze evolutie gaat ook gepaard met toenemende nadruk op de financiële duurzaamheid van de geleverde diensten. Het gaat om een actievere betrokkenheid van commerciële banken en een grotere plaats voor consumentenkrediet in plaats van productieve investeringen (Mader 2018).

Op basis van deze sterk marktgerichte benadering, met financiële diensten als doel in plaats van middel, is de terminologie van ‘microfinanciering’ omgedoopt tot een streven naar ‘financiële inclusie’. Deze dominante evolutie toont verder aan hoe de mainstream microfinancieringsindustrie past in een soort neoliberale beleidsassemblage. Daarin wordt met publieke steun ingezet op privé-initiatief en marktlogica, en moet de financiële dienstverlening zowel een winstgevende business zijn als een mogelijk sociaal palliatief voor eventuele gevolgen van het bredere marktgerichte privatiseringsbeleid. Deze *rebranding* van microfinanciering betekent dus niet dat de ‘win-win’-verwachtingen van zowel economisch als sociaal rendement/gevolg

volledig zijn vervaagd. De sociale doelstellingen trekken nog steeds veel aandacht van beleidsmakers en de sector krijgt ook daarom nog altijd aanzienlijke donorstun op basis van de verwachting dat een inclusieve financiële sector kan bijdragen aan rechtvaardige en duurzame ontwikkeling (Di Leo & Lieberman 2018).

Binnen de sociaalgerichte microfinancieringssector zijn er van bij het begin ook breuklijnen en rees er eveneens verzet tegen een al te neoliberale beleidsvisie. Als reactie op een toenemende focus op de financiële duurzaamheid zijn er actoren die zich expliciet willen blijven richten op sociale impact. Voorbeelden daarvan zijn de invoering van labels en rapportagenormen zoals de *Universal Standards of Social Performance*, al blijft er ernstige twijfel over de doeltreffendheid van deze standaarden die vooral gebaseerd zijn op interne beleidsintenties en -processen. De recente trend om een derde, ecologische bottomline op te nemen, kan ook worden gezien als een soort van ambitieuzer microfinancieringsproject in termen van maatschappelijke impact. Zoals we in punt 3. zullen bespreken, stelt ook hier zich de vraag of deze intenties wel leiden tot het gewenste resultaat.

In de evolutie van microfinanciering zijn er dus continue slingerbewegingen en interne diversiteit in termen van de verwachtingen en de rol van publieke en private actoren (Hudon et al. 2019) in een breder kader van bepaalde dominante beleidsvisies. De verhouding van financiële diensten tot het bredere economische bestel en de institutionele assemblage waarbinnen de sector zich ontwikkelt, is dan ook essentieel voor het begrijpen van de rol van microfinanciering in het omgaan met de huidige sociaal-ecologische crisissen.

3. Een voor de hand liggend antwoord op huidige crisissen?

Met dit beeld van de recente geschiedenis van microfinanciering kunnen we dieper ingaan op hoe de sector zich verhoudt tot de huidige samengestelde crisissen van COVID-19 en klimaat. Welke narratieven en praktijken zien we daar opduiken in verband met de bredere oproep tot ‘building back better’, die initieel sterk verbonden was met een meer systemische kritiek op hoe de wereldeconomie evolueert in termen van ecologische en sociale roofobouw?

In het begin van de coronacrisis werd in de sector voornamelijk nadruk gelegd op problemen met terugbetalingen, risico’s op schuldenlast en liquiditeitsproblemen. Als reactie daarop kwam er een *memorandum of understanding* van verschillende

donoren en financierders die zich ertoe verbonden ruimte te geven aan micro-financieringsinstellingen en klanten om te herstructureren. Ook de mogelijkheden rond digitaal bankieren werden tijdens de crisis extra in de kijker gezet. Wat betreft de rol van de financiële diensten zelf, wordt doorgaans gewezen op de mogelijke steun voor een doorstart voor kleine ondernemers, of een tijdelijke ondersteuning voor consumptiedoeleinden. Spaarmogelijkheden en microverzekeringen worden daarbij ook gezien als een mogelijk vangnet in een context waar andere sociale verzekeringen niet voorhanden zijn. De nadruk ligt dus sterk op het verhaal van de ondersteuning van 'weerbaarheid' via financiële diensten. In de context van de coronacrisis werd echter zelden een verder verband gelegd met de noodzaak om het type activiteiten dat met de financiële (en non-financiële) diensten ondersteund wordt ter discussie te stellen of aan te passen (bv. naar duurzaamheid toe). Binnen de dominante visie blijft er sprake van een financiële 'vrije' markt die geen of weinig bewuste sturing nodig heeft.

"De nadruk ligt dus sterk op het verhaal van de ondersteuning van 'weerbaarheid' via financiële diensten. In de context van de coronacrisis werd echter zelden een verder verband gelegd met de noodzaak om het type activiteiten dat met de financiële (en non-financiële) diensten ondersteund wordt ter discussie te stellen of aan te passen (bv. naar duurzaamheid toe)."

Ook hier zijn er andere evoluties, die ambitie aan de dag leggen voor het bereiken van extra-financiële doelen en daarvoor actieve ondersteuning bieden. De (bescheiden) groei in aandacht voor klimaatverandering en duurzaamheid in de microfinancieringssector opent deuren naar een actievere rol voor *inclusive finance* in duurzame ontwikkeling, al wordt daar ook voornamelijk nadruk gelegd op 'aanpassing' en weerbaarheid. Het gaat daarbij veelal over discours als zouden gerichte financiële en andere (technische) ondersteunende diensten de barrières kunnen lichten voor het toepassen van milieuvriendelijkere technieken (zoals zonne-energie, energie-

efficiëntie of *agroforestry*) of het nemen van klimaatadaptatiemaatregelen (zoals waterpompen voor irrigatie of bepaalde droogteresistente gewassen). Deze trend van ‘groene inclusieve financiering’ krijgt momenteel vorm in een nieuwe versie van de Green Index (e-MFP Microfinance and Environment Action Group 2016). De index dient ertoe microfinancieringsinstellingen te laten rapporteren over hun ‘groene’ activiteiten en zo een bepaalde score te krijgen op de verschillende dimensies, gaande van het interne beheer van de ecologische voetafdruk van de instelling, over het screenen van de milieu-impact van kredieten tot het verlenen van groene financiële en niet-financiële diensten.

Hoewel we zeker verdiensten zien in het opstellen van deze index (voornamelijk op het niveau van *awareness-raising* en het faciliteren van gesprekken over de link tussen financiën en milieuproblemen), hebben we onze bedenkingen bij een aantal onderliggende assumpties. Er ontstaat namelijk al snel een soort een-op-eenrelatie tussen de index en de veronderstelling dat er ook werkelijk positieve impact is op het terrein. Uit eigen onderzoek weten we echter dat dit geen vanzelfsprekendheid is. Zo hebben we reeds te maken gehad met ‘groene’ kredieten die eigenlijk minder milieuvriendelijk en inclusief bleken dan hun ‘niet-groene’ tegenhanger bij dezelfde instelling (Huybrechs 2018). De conclusie was daarbij dat heel veel afhangt van de manier waarop bepaalde financiële en niet-financiële diensten toegepast worden, maar vooral dat dit heel sterk samenhangt met de context waarin ze geïmplementeerd worden. Zowel op lokaal als op globaal gebied kunnen financiële diensten niet losgekoppeld worden van een bepaalde context (de dominante ontwikkelingspaden; Bastiaensen et al. 2021) waarin nog steeds geneigd wordt naar – bijvoorbeeld – productietechnieken die intensief gebruikmaken van schadelijke producten en een sterk expansieve logica hebben, en waarbij men nog steeds in een context van sociale uitsluiting en ongelijkheid binnen waardeketens zit. De intense en complexe interactie met de bredere context is cruciaal en leidt ertoe dat een zuiver technische en individualistische benadering van het samengestelde klimaat-corona-probleem ontoereikend is.

4. Transformatie voorbij de status quo

Voor de verdere reflectie over de mogelijke rol van financiering binnen een meer systemische aanpak van de sociaal-ecologische uitdagingen willen we graag een aantal aandachtspunten meegeven. Zo is het belangrijk om erop te wijzen dat denken en werken vanuit een referentiekader van financiële dienstverlening al een

bepaalde, vernauwde framing kan bewerkstelligen. Het klinkt goed als het gaat over ‘financiële inclusie’ of ‘kredietverstrekking’, maar de keerzijde klinkt al helemaal anders, namelijk dat de klimaat- en COVID-19-crisis verlicht worden door mensen schulden te laten aangaan. Dat is al helemaal problematisch als het gaat om schulden voor consumptie of voor het verstrekken van toegang tot bepaalde basisbehoefte (zoals nu soms het geval is voor elektriciteit, water of gezondheidszorg). Het verschaffen van toegang tot financiële diensten kan bepaalde noden invullen, maar in welke zin dragen ze bij aan het aanpakken van de oorzaak van de kwetsbaarheid?

Het gaat bij die bedenking niet zozeer om het voorstellen van een binaire tegenstelling tussen impact of geen impact, duurzaam of niet duurzaam. Het gaat erom dat er een risico bestaat dat er een te nauwe kijk is op de wisselwerking tussen de ‘interventie’ en de context en dat al gauw een vanzelfsprekendheid ontstaat over de wenselijkheid van microfinanciering; een soort microfinancieringsnarcisme (Bastiaensen et al. 2013). Daarom leggen we ook zo sterk de nadruk op het verband met andere diensten en steunmaatregelen; de *institutionele assemblage* als het ware. Dat moet centraal staan in het denken over mogelijke bijdragen aan transformatie. Zoals in het historische overzicht werd aangegeven, ontstond en bestaat de microfinancieringssector in wisselwerking met de steun van verschillende actoren en instituties – in een grotendeels vrijemarkt-gedreven financiële logica – en hangt de impact af van de manier waarop financiële steun interageert met de dominante ontwikkelingspaden. Tot dusver sorteert dat laatste mogelijk een aantal positieve kortetermijneffecten in termen van het verlichten van armoede, maar is de bijdrage tot een ruimere transformatie eerder bedenkelijk (Duvendack & Mader 2019; Huybrechs et al. 2019).

Voor die transformatie is namelijk een meer gecoördineerde aanpak nodig, op basis van bredere allianties en het aanpassen – op verschillende schalen – van de institutionele assemblage waarin microfinanciering werkt. Op lokale schaal kan een microfinancieringsinstelling verschillende relaties aangaan (zoals met sociale bewegingen of producentencoöperaties) en haar financiële diensten koppelen met andere ondersteunende diensten (microfinanciering ‘plus’) om zo te proberen bepaalde niches of alternatieven binnen de bestaande ontwikkelingspaden tot hun recht te laten komen. Geen zuiver individuele en vraaggedreven of marktgebaseerde aanpak dus, maar een proactievare transformatieve aanpak. De slaagkansen daarvoor hangen verder samen met een macroniveau waar duidelijke keuzes gemaakt moeten worden over het sturen van veranderingen in de huidige economische structuren

om verdere sociale en ecologische rooibouw tegen te gaan. Een nieuwe assemblage, waarbij we in het huidige tijdperk van Green Deals mogelijk hints van een ‘groene keynesiaanse assemblage’ kunnen zien. In het geval van een uitgebreider regulerend kader – met onder andere internationaal aangegeane (en nageleefde) verplichtingen rond de radicale vermindering van uitstoot en materiaalgebruik en een sociaal rechtvaardigere verdeling van kosten en baten verbonden aan het economische systeem – kan de microfinancieringssector mogelijk een zinvolle en complementaire rol krijgen voor de ondersteuning van duurzame activiteiten en ondernemerschap. Dat is een enigszins hoopvolle kijk op de toekomst en de mogelijkheden van relanceplannen en Green Deals. We koesteren deze hoop weliswaar in combinatie met de bedenking dat deze plannen en ideeën evengoed kunnen verwateren en dat de Green Deal slechts een nieuwe episode is in een lichtgroen getint verhaal van eindeloze groei en business as usual (Mastini et al. 2021). Dat is echter een constructieve spanning in wat een intrinsiek politiek verhaal is, waarbij een actieve rol voorbehouden is voor onder andere sociale bewegingen en allerhande actoren om via kritische stemmen, allianties en innovaties hun stempel te drukken op hoe de toekomst er kan uitzien.

Literatuur

- Banerjee, A., Karlan, D., & Zinman, J. (2015). Six Randomized Evaluations of Microcredit: Introduction and Further Steps. *American Economic Journal: Applied Economics*, 7, 1-21.
- Bastiaensen, J., Marchetti, P., Mendoza, R., & Perez, F. (2013). After the Nicaraguan Non-Payment Crisis: Alternatives to Microfinance Narcissism. *Development and Change*, 44, 861-885.
- Bastiaensen, J., Huybrechs, F., Merlet, P., Romero, M., & Van Hecken, G. (2021). Fostering Bottom-Up Actor Coalitions for Transforming Complex Rural Territorial Pathways. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 49, 42-49.
- Bateman, M. (2010). *Why Doesn't Microfinance Work?: The Destructive Rise of Local Neoliberalism*. Bangalore: Books for Change.
- Di Leo, P. & Lieberman, I. (2018). Yes, Microfinance Is Alive, but Does It Still Matter? *Microfinance Gateway* [Online].
- Duvendack, M. & Mader, P. (2019). Impact of Financial Inclusion in Low- and Middle-Income Countries: A Systematic Review of Reviews. *Campbell Systematic Reviews*. Oslo: The Campbell Collaboration.
- Duvendack, M., Palmer-Jones, R., Copestake, J. G., Hooper, L., Loke, Y., & Rao, N. (2011). *What Is the Evidence of the Impact of Microfinance on the Well-Being of Poor People*. London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.
- E-MFP Microfinance And Environment Action Group. (2016). The Green Index 2.0 – An Innovative Tool to Assess Environmental Performance in the Microfinance Sector. *Brief*. Luxembourg: e-MFP.
- Guérin, I., Morvant-Roux, S., & Villareal, M. (eds.). (2013). *Microfinance, Debt and Over-Indebtedness. Juggling with Money*. New York: Routledge.
- Hudon, M., Labie, M., & Szafarz, A. (2019). *A Research Agenda for Financial Inclusion and Microfinance*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Huybrechs, F. (2018). *A Political Ecology Approach to Green Microfinance – Development Pathways and Avenues for Transformative Microfinance for Rural Development*. PhD in Development Studies, University of Antwerp.

- Huybrechs, F., Bastiaensen, J., & Van Hecken, G. (2019). Exploring the Potential Contribution of Green Microfinance in Transformations to Sustainability. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 41, 85-92.
- Mader, P. (2018). Contesting Financial Inclusion. *Development and Change*, 49, 461-483.
- Mastini, R., Kallis, G., & Hickel, J. (2021). A Green New Deal without Growth? *Ecological Economics*, 179, 106832.
- Roodman, D.M. (2012). *Due Diligence: An Impertinent Inquiry into Microfinance*. Washington, D.C.: Center For Global Development.